

3. Charakterystyka środowiska geograficznego rejonu opracowania w kontekście kryteriów oceny ekofizjograficznej

3.1. Położenie administracyjne

Będzin bezpośrednio graniczy z ośrodkami miejskimi: Dąbrową Górniczą, Sosnowcem, Czeladzią, Siemianowicami, Wojkowicami oraz gminą Psary.

Będzin obejmuje powierzchnię 3714 ha, którą zamieszkuje ok. 60 900 osób. Będzin jest tradycyjnym ośrodkiem handlowo – usługowym obsługującym Ziemię Będzińską. Z uwagi na unikalną wartość historyczną średniowiecznego układu urbanistycznego oraz zabytków architektury a także walory fizjonomiczne krajobrazu stanowi atrakcję turystyczno – krajoznawczą na skalę regionu.

Przez Będzin przebiega magistralna linia kolejowa EC 65 oraz drogi krajowe: DK1 na osi północ – południe, DK 4, DK 913 łącząca DK 1 z lotniskiem w Pyrzowicach. Drogi krajowe i wojewódzkie łączą miasto z wszystkimi jednostkami w jego otoczeniu.

3.2. Położenie geograficzne

Położenie w regionie

Zgodnie z podziałem fizyczno-geograficznym Polski J.Kondrackiego (1994), teren miasta Będzin przynależy do makroregionu Wyżyna Śląska w mezoregionie Wyżyna Katowicka (dawniej zwany przez autora GOP-em).

Wyżyna Katowicka charakteryzuje się zróżnicowaną rzeźbą, w której dominują pagóry i garby o spłaszczonych wierzchołkach, rozdzielone obniżeniem Kotliny Dąbrowskiej z Doliną Czarnej Przemszy i jej dopływami. Wyżyna Katowicka jest środkową częścią Wyżyny Śląskiej na podłożu węglonośnych skał karbońskich. Zalegają na nich dolomity i wapień środkowego triasu, które od północy i wschodu tworzą zwarte wzniesienia Garbu Tarnogórskiego, ale wyspowo występują również w południowej części Wyżyny Katowickiej i w zrębowym mezoregionie Pagórów Jaworznickich na południo – wschodzie. Od za-

chodu Wyzyna Katowicka przylega do Kotliny Raciborskiej, od południo-zachodu do Płaskowyzu Rybnickiego.

Uwarunkowania historyczne

BĘDZIN – stara osada nad Czarną Przemszą, w której na wzgórzu, zwanym „Góra Zamkową”, była strzelnica-gród, własność Bedy (Beda od Będziemira). Strzegła ona przeprawy przez rzekę na ważnym szlaku handlowym wschód-zachód. W XIII wieku wzniesiono tu zamek (znany z przekazów 1229 r. Binden, 1302 r. Banden, 1325 r. Bandin). W dokumentach Kazimierza Wielkiego Czytamy (1358-1364): „Założyliśmy [...] pod zamkiem Będzin (*Bendzinensi cuitatem*) miasto, które nazwaliśmy Będzin (*Bandzien*)”. U Długosza jest Będzin (*Bandzyn*, tj. z wymową szeroką *ę* jak *ą*). Z czasem miasto nazywano też *Bendzieniem*, *Bendzynem*, a mieszczan *bendzeńskimi* (1789 r.). w drodze pod Wiedeń król Jan III Sobieski przyjął tu w 1683 r. poselstwo cesarza Leopolda.

W skład Będzina należy też dzielnica ŁAGISZA albo dawniej *Łagisz*. Jest to nazwa urobiona wprost od nazwy osobowej *Łagisz*, *Łagisza*, która pochodzi od słowa „łag”, czyli *łagodny*.

Do Będzina należy również GRODZIEC. Pierwotny Grodziec rozbudował się u stóp Góry św. Doroty (382 m n.p.m.) dominującej na wododziale Czarnej Przemszy i Brynicy. Sama nazwa Grodziec została utworzona od wyrazu nazwy *gród* i informuje oczywiście o istnieniu tu dawnego *grodziszcza*, czyli właśnie *grodzca*. Jest to jeden z głównych modeli nazw kulturowych powtarzanych na terenie Polski. Około 1442 r. stał się własnością norbertanek z Krakowa. Zapis *Grodez* znajdujemy już w 1229 roku.

Nazwa dzielnicy Małobądz, prze miejscowych nazywany Małobądziem, oznacza oczywiście Mały Będzin, osadę niedaleko Będzina w dolnym biegu Czarnej Przemszy.

Gzichów, osada położona przed przełomem Czarnej Przemszy, osada służebna dla zamku będzińskiego położona na „końcu” szerokiej podmokłej doliny rzeki, po drugiej stronie przełomu, swą nazwę prawdopodobnie zawdzięcza gżom, owadom pasożytującym pod skórą bydła. Mieszkańcy osady zajmowali się hodowlą zwierząt. Na terenie Gzichowa wzniesiono później dwór (?).

Nazwa Niepiekło jest nazwą opozycyjną w stosunku do Piekła znajdującego się po drugiej stronie doliny Czarnej Przemszy. Nazwy powstały prawdopodobnie z powodu trudności przebycia szerokiej podmokłej i bagnistej niegdyś doliny rzeki w tym rejonie: konieczność przebycia doliny kojarzyła się z drogą przez Piekło, przebycie doliny z opuszczeniem piekła, czyli dotarciem do Niepiekła. Znajdujący się pomiędzy nimi obszar podmokłych łąk z rozczłonkowaną się na wiele odnóg Pogorią nosił nazwę Piekielskich Łąk.

Mapa tego regionu z lat 30-tych XIX wieku wskazuje na kilka charakterystycznych cechy zagospodarowania i użytkowania przestrzeni:

- po pierwsze osady tworzące dziś miasto a leżące nad Czarną Przemszą i jej dopływami, stanowiły niewielkie i dość zwarte organizmy położone na granicy teras akumulacyjnych rzek, nie wkraczały na nie.
- Podmokłe doliny rzek tworzyły szerokie, płaskie i trudne do przebycia i prawdopodobnie zagospodarowania przestrzenie; zajmowały znaczą część powierzchni; o ich charakterze świadczą nazwy miejscowe, takie jak Piekło-Niepiekło w dolinie Czarnej Przemszy, czy Pustkowie Jazowe w dolinie Potoku Psarskiego;
- Stopień wylesienia terenu był praktycznie równie duży jak obecnie; wydaje się nawet, że powierzchnia największego będzińskiego kompleksu leśnego była mniejsza niż dzisiaj – potok Glinica nie przepływał przez tereny leśne tylko przez dość szeroką niezadrzewioną podmokłą dolinę. Dopiero późniejsze osuszenie terenu spowodowało wkroczenie na jego obszar lasu łęgowego;

Właściwie niewiele zmieniony obraz prezentują mapy z lat 30-tych XX wieku.

Na terenie sąsiadujących z Będzinem (a do 1992 roku przez wiele lat do niego należących) Wojkowicach (średniowieczna osada o nazwie patronimicznej, od imienia Wojek) od dawna eksploatowano intensywnie kruszce ołowiane, a koniec eksploatacji przypadł na połowę XVII wieku.